

Eugen SIMION

Maurice Nadeau: 100

Abstract

Dans la première part de l'article, l'auteur décrit les circonstances dans lesquelles il a fait connaissance à Maurice Nadeau, une vraie légende de la culture de l'Hexagone. Dans la deuxième part, on peut identifier diverses opinions concernant le chroniqueur de la "Quinzaine littéraire", et son rôle catalytique non seulement dans la découverte d'écrivains importants comme Jorge Luis Borges ou Samuel Beckett, mais aussi dans la réévaluation esthétique d'Henry Miller ou de Céline. En même temps, l'auteur insiste sur la capacité du critique français de lire mille manuscrits, mené par le désir de découvrir de personnalités de l'histoire récente. Finalement, on remarque le fait que la longévité de Maurice Nadeau est étroitement liée à sa passion fervente pour la littérature.

Mots-clés: Maurice Nadeau, La Quinzaine littéraire, Jorge Luis Borges, Samuel Beckett, Henry Miller, Céline.

Un fapt cu totul excepțional, nu știu dacă el va mai fi repetat de aici înainte vreodată în istoria criticii literare: un critic literar activ îndeplinește zilele acestea (21 mai 2011) o sută de ani. Că-i împlinește este deja, cum zic, cu totul și cu totul rar, dar că el își sărbătorește centenarul mergând dimineața la redacția în care merge de 40 de ani (*La Quinzaine littéraire*), iar seara își invită prietenii într-un restaurant din cartier pentru a lua masa împreună și pentru a discuta despre literatură, este, trebuie să recunoaștem – un lucru de domeniul miracolului. Eu, unul, n-am mai auzit să se fi petrecut până acum așa ceva în literatură, un spațiu în care geniul creator arde repede și dispare tânăr. Maurice Nadeau bate, astfel, toate recordurile. L-am vizitat cu câteva luni în urmă în redacția revistei sale, situată lângă *Beaubourg*. L-am găsit așa cum îl lăsasem cu un an sau doi în urmă la biroul lui modest, înconjurat de maldăre de cărți, pregătind următorul număr din *La Quinzaine littéraire*. Al câtelea? A depășit, oricum, numărul 1000, acum un an sau doi... Am scris atunci un mic eseu despre lungul marș al criticului. Mă pregătesc, acum, să scriu altul despre acest

om excepțional care, iată, provoacă toate cronologiile și toate tradițiile, și continuă să fie, la o sută de ani de viață și după aproximativ 80 de ani de când face în chip curent critică literară, un spirit activ, ascultat și respectat în cultura franceză.

Înainte de a vorbi despre critica lui, să spun două rânduri despre omul Maurice Nadeau care-mi face onoarea de a mă socoti printre prietenii săi și ne face tuturor onoarea (celor din jurul „Caietelor critice”) de a face parte, de mulți ani, din Colegiul nostru de redacție. L-am cunoscut pe la mijlocul anilor '90 prin mijlocirea prietenului meu Serge Fauchereau, vechi colaborator al revistei „La Quinzaine littéraire” și amic de mult timp cu Maurice Nadeau. Nu mai știu exact împrejurările, dar, în mod sigur, Serge Fauchereau l-a convins să vină la București pe Nadeau, pentru a sărbători împreună Centenarul Tristan Tzara. Un bărbat înalt, fără o vârstă precisă, cu o mustață discretă care face parte din fizionomia lui, cu ochelarii de rigoare și, din când în când, un surâs care dă curaj interlocutorului. Maurice Nadeau are umor și, când povestește întâmplări din trecutul lui (trecutul lui public,

literar, niciodată despre viața sa intimă!), fața lui plină și austeră se luminează. Se mișcă încet, vorbește lent, pare că nu se grăbește niciodată. L-am vizitat de mai multe ori în redacția revistei pe care o păstorește, repet, de aproape 40 de ani și l-am găsit, totdeauna, calm, înconjurat de cărți, multe, cărți, ca un amiral înconjurat de o flotă imensă pe punctul de a porni în largul oceanului. Pe pereți, fotografiile scriitorilor pe care-i iubește și pe care i-a impus în literatură... Nu-i place, dacă mi-am dat bine seama, să discute mult timp despre o carte, îl înțeleg, preferă să scrie despre ea. Nu vorbește, lucru iarăși rar printre scriitori, de cărțile sale și, în genere, de proiectele sale literare. Am discutat în două rânduri despre Léautaud și despre Michel Leiris cu care fusese prieten. Maurice Nadeau vorbește calm, în propoziții scurte, fără exaltare. Nu-i place jurnalul intim al lui Leiris publicat de urmașii scriitorului. Încerc să-i schimb părerea, nu reușesc. Pe Léautaud, în mod sigur, „nu-l prizează”, dar îl acceptă: un cronicar al bârfelor, un mărunț om de litere maniac și perseverent care, întors în casa singuratică de la Fontenay-aux-Roses, notează în caietele secrete amorurile lui cu servantele și portăresele din Cartierul Latin sau anecdotele auzite prin redacțiile pariziene...

Altădată, în drum spre „Cafeneaua filosofilor” din cartierul Marais, trecem pe strada *Sur la rue de Blancs Manteaux* și, cum asta îmi aduce aminte de cântecul Juliettei Greco, îi rog pe Maurice Nadeau și Serge Fauchereau să facem o poză. Obicei valah, reflex est-european... Acceptă. Privesc, azi, această fotografie: Maurice ne domină, este cu un cap mai înalt decât mine și cu două față de Serge... Zâmbește seniorial, ușor – mi s-a părut – stingherit de postura în care l-am pus. Face, totuși, față, nu și-a pierdut cumpătul și nici aerul acela de demnitate seniorială care îl însoțește mereu...

Acesta este adevărul: Servitorul literaturii, criticul maratonist, omul care citește de mai bine de o jumătate de secol cărțile și manuscrisele (toate manuscrisele!) pe care le primește, „servitorul”, repet, modest și perseverent este, în fapt, un *Senior* al criticii literare. Lungul marș continuă...

*

Citesc cartea lui de convorbiri cu Jaques Sojcher (*Une vie en littérature*, Editions Complexe, 2002) și volumul masiv de articole *Serviteur! Un itinéraire critique à travers livres et auteurs depuis 1945*, publicată în 2002 de Éditions Albin Michel, pentru a afla ceva mai mult decât știu despre acest critic pe care îl urmăresc de nu mă știu când în *La Quinzaine littéraire*, un comentator literar care, așa cum spune și titlul citat mai înainte, nu se socotește altceva decât un modest „servitor” în slujba literaturii. O modestie care nu-i deloc vanitoasă și o atitudine care contrazice în chip evident modelul de vedetă intelectuală propus de *societatea spectacolului*. Are dreptate interlocutorul său, Jacques Sojcher, sa-și înceapă dialogurile cu o prefață care se intitulează „l’orgueil de l’effacement” și să scrie, în continuare, că Maurice Nadeau „este un om modest și mândru de a fi astfel”... Acest orgoliu nu-i, trebuie spus numaidecât, devastator, cum se întâmplă adesea în lumea literară. Este numai o formă de luciditate și de bun simț...

Nu-i singurul lucru care deosebește pe acest artizan priceput și loial de fantasma intelectualului-vedetă, răspândită în lumea postmodernă. Maurice Nadeau nu se consideră, de pildă, un artist, nu-i scriitor, este doar scriitor (după disocierea făcută de Barthes: *écrivain* și *écrivain*), nu este pasionat de „la belle écriture” și nu caută să facă literatură prin critica literară, așa cum vor, de regulă, criticii literari, suspicioși că profesia lor este mereu ținută în anticamera marii literaturi. Nadeau nu-i, apoi, un spirit contemplativ și, dacă-l înțeleg bine, nu-i nici un spirit religios. Este, dimpotrivă, un *ateu militant* ca mulți din generația lui (Sartre, Naville, Pasca Pia etc). Pe scriitorii pe care îi admiră (Kafka, Breton, Beckett, Barthes, Blanchot, Leiris) îi socotește nu sfinți, în sens teologic, ci „sfinți demolatori”, după

formula „interlocutorului” sau „societății”. Sfinți destructori? Formula mi se pare ambiguă pentru că în literatura autentică deconstrucția este o formă deseori foarte coerentă, oricum durabilă, de a construi un stil, o operă... Sigur este că Maurice Nadeau nu e un spirit estetizant, este mai degrabă de

partea ideii lui Sartre despre angajamentul scriitorului prin opera sa. Respinge, cu toate acestea, romanul à idées (model propus, între alții, chiar de Sartre!) și, fie vorba între noi, are toate motivele, deși nimeni nu mai contestă, azi, că ideile fac parte din existența individului și, puse bine în roman („bine” adică sub forme epice), ideile pot defini un personaj și modul lui de a se situa în lume. Nuanță importantă.

Nadeau crede că literatura trebuie să spună totdeauna ceva, să aibă o țință, să schimbe ceva în existența celui care o citește. Idee, iarăși, răspândită și, în genere, valabilă, cu observația că, fixată sub obediința unei ideologii totalitare (bolșevismul), ea a produs în culturile din Estul Europei o literatură propagandistică nulă din punct de vedere estetic și o critică literară zisă „conținutistică”, ideologizantă, în afara criteriului estetic. Maurice Nadeau gândește bine lucrurile și, spirit avizat, „om de meserie”, cum se zice, nu confundă planurile. Opțiunea lui pentru literatura angajată nu

are nimic de-a face cu opțiunea pentru literatură aservită politicului. Un exemplu: vorbind de Aragon, el separă corect domeniile și performanțele: i-a plăcut *Traité du style*, a admirat poemele suprarealiste și chiar insolența lui Aragon, dar când poetul a devenit stalinist – „totul s-a schimbat, chiar și talentul său; poemele prin care el a celebrat G.P.U – ul [...] te fac să vomiti; [Aragon] îl detesta pe Stalin – ca mulți alți staliști – dar, din perversitate, nu ezita să-l glorifice în versuri, în proză și ca director al hebdomadarului *Les lettres françaises* (*Une vie en littérature*, 147)... Judecată bună, disociere convingătoare.

Cu aceste disponibilități și aceste convingeri comentează Maurice Nadeau timp de peste trei sferturi de secol cărțile pe care le citește, deseori în manuscris. Căci, în afară de ceea ce știm că este, Maurice Nadeau este și un editor în varianta azi aproape dispărută a descoperitorului, nu a omului de afaceri (tipul curent și prosper în societatea de consum). A citit mii de manuscrise și, din când în când, a avut bucuria să descopere o carte bună, un autor care anunță un mare talent. Așa a descoperit, într-o zi, romanul *La poalele vulcanului* de Molcom Lowry, iar la îndemnul lui Tristan Tzara l-a citit pe necunoscutul Beckett și a scris, primul, în *Combat* despre acest irlandez ciudat care a revoluționat teatrul modern; în alt moment al existenței, îl descoperă pe Borges și se bate, realmente se bate în presa franceză pentru Miller, suspectat de pornografie... Vorbește, tot primul, despre Jean Genet și despre Cioran. Pe acesta din urmă nu l-a întâlnit niciodată și nici el, Cioran, n-a dorit să-l cunoască. Se mai întâmplă. Nu-i o nenorocire în meseria noastră dominată de subiectivități inflamabile și, mai ales, de vanități revendicative și răzbunătoare. Comunicarea prin cărți este mai sigură și, de cele mai multe ori, este profitabilă pentru criticul literar. Nadeau, care, altminteri, este un individ sociabil, face o deosebire între prietenia literară și prietenia pur și simplă. Pe aceasta din urmă, zice el cu oarecare melancolie, o capeți rar. Are și în acest caz dreptate. Exact ca în politică (reiau, aici, o observație a lui Maiorescu), criticul literar poate avea

în viața literară amici literari, mai puțin (ca să nu zic rar) prieteni fără altă determinare.

Dar să revin la acest personaj fabulos care la o sută de ani arată o vitalitate intelectuală uluitoare. „Un témoin et un accoucheur de la littérature” – îl caracterizează interlocutorul citat de mai multe ori până acum. Dacă termenul de „moașă” n-ar avea, în limba română, prea multe sensuri, ar trebui să traducem prin acest cuvânt rolul frumos, nobil al criticului în literatură: este cel care ajută să se nască opera literară. Am observat că Maurice Nadeau nu protestează. Își asumă rolul de *accoucheur* laolaltă cu acela de *martor* al literaturii. Literatură care, după câte spune în *Les Roman français depuis la guerre*, se împarte în două categorii: a) o literatură „de l'écume des jours” și b) o literatură care, după o vorbă a lui Gide, „peut infléchir le cours d'une existence [...] ne laissent pas le lecteur dans l'état où elles [operele] l'ont trouvé”... Cu alte vorbe: prima categorie (cea mai vastă) literatura de consum, perisabilă, desigur, dar care nu tre-

buie neapărat disprețuită; a doua clasă, situată la alt palier al valorii, un număr de opere care, odată citite, pot modifica traiectoria unui destin... O idee curentă în câmpul criticii literare. Importantă, totuși, pentru că un critic literar, citind cu devotament manuscrisele și cărțile tipărite ce ajung la el (produsul acestei „l'écume des jours”), nu se supune acestui exercițiu exterminator decât cu credința oarbă că, cine știe?, într-o zi va apărea opera care să aibă atâta forță estetică și morală încât să schimbe soarta unui individ. Adică marea operă, *capodopera necunoscută* pe care a așteptat-o toată viața și E. Lovinescu al nostru... Este iluzia care justifică sacrificiul existențial al criticului literar nevoit să citească o sută de manuscrise pentru a descoperi unul care să răscumpere totul. Maurice Nadeau acceptă bucuros acest exercițiu de omnaș. „Am ajuns la concluzia, zice el, că este mai bine să pierd mult timp citind manuscrisele pe care le primesc decât să risc să scap din vedere o carte foarte bună”.

*

Orice critic literar are preferințele sale și are *autorii* lui pe care-i descoperă și luptă apoi pentru a-i impune în literatură. Care sunt, dar, *autorii* acestui mare, neobosit *accoucheur*? Rețin câteva nume care se repetă în însemnările sale: Henry Miller, Malcom Lowry, Beckett, Jean Genet, Kafka, Sartre, Borges, Leiris, Roland Barthes, Claude Simon, Blanchot, Musil, Nathalie Sarraute... A scris, încă de la început, despre Camus, dar din comentariile criticului înțeleg că nu i-a plăcut *Omul revoltat* și, în genere, îl consideră pe Camus mai mare jurnalist decât scriitor. Pe romancierul Céline îl admiră, scrie despre el, dar când omul Céline revine în Franța după lungul lui exil, criticul refuză să-l vadă. În 1953 îl întâlnește pe François Mauriac și acesta-i spune: „nu mă iubiți”. Criticul nu-i răspunde pentru că este adevărat ce-i reproșează prozatorul. Primește, apoi, o scrisoare de la marele prozator care îi comunică: „Ați putea fi cel mai bun critic al generației Dumneavoastră dacă n-ați fi opac la partea spirituală a lucrurilor”. Nadeau nu-i răspunde nici de data aceasta. Trage doar concluzia, în fond justă, că, dacă-l enervează atât de mult și de des pe prozator prin ceea ce scrie, înseamnă că are o oarecare considerație pentru el, criticul opac în fața spiritului...

Are dreptate, încă o dată. Iritările creatorilor nu sunt mai niciodată gratuite. Cu atât mai puțin idiosincraziile față de critică, în general. Intervin, însă, în această relație și elementele personale. Pe Malraux îl consideră un „briant aventurier politic”. Nu-i iartă minciunile debitate în romanul *Espoir* despre Spania. Iar când Malraux devine ministrul lui De Gaulle, criticul îi pune cruce: „Devenind ministru, Malraux este mort pentru mine”. Se întâlnește în acest caz cu Pasca Pie, marele prieten al lui Malraux. Nici acesta nu mai vrea să-l vadă pe autorul *Condiției umane*. Cum se poate vedea, intelectualii francezi trecuți prin rezistență, troțchiști sau nu, nu sunt dispuși să ierte ușor păcatele morale și politice. Nadeau nu-i singurul care gândește și reacționează în acest mod. O întreagă generație de intelectuali de stânga sau de dreapta cultivă

această mentalitate maniheistică. Cioran a fost marginalizat – și este și azi într-o oarecare măsură – pentru opțiunea lui politică din tinerețe. Intoleranța atinge, uneori, și instituțiile intelectuale bănuite de conservatism. Academia Franceză, de pildă. Malraux, Sartre și alți scriitori importanți refuză să intre sub Cupolă pentru a nu se compromite moral și intelectual. Când Eugène Ionesco acceptă, inteligența de stânga din Saint-Germain-des-Pres este indignată. La fel se întâmplă atunci când Roger Caillois primește să fie membru al aceleiași Academii... Maurice Nadeau comentează și acum (2002) că „este un semn rău”...

Cum primește criticul „accoucheur” noile mișcări intelectuale și, fatal, noile modele, canoane, personalități? Le primește, în genere, favorabil, dar nu se hazardază să cauționeze critic ceea ce nu cunoaște bine. Psihanalistul Lacan îi pare „drôle, joieux, curioș”, și-l socotește, într-un fel, umorist. Nu-i puțin? Lui Deleuze, care a scris o carte despre Nietzsche și alta despre Proust, îi recunoaște subtilitatea spiritului, dar, în același timp, mărturisește că îl înspăimântă atâta subtilitate complexă, prea complexă. Îl admiră pe Foucault, dar... Dar ceva nu-i în regulă nici cu Michel Foucault... În fine, pentru a încheia fișa de simpatii și antipatii, plăceri și neplăceri critice, să mai spunem că acest formidabil maratonist admiră pe Sade (este, cum vom vedea deîndată, primul care-l redescoperă și-l readuce în atenția vieții literare franceze, după război), și este convins că cel mai mare romancier european, pentru el, nu-i nici Balzac, nici Tolstoi, ci Kafka, prin dimensiunea metafizică a narațiunilor sale. Nu-i imprudent pentru un critic literar să facă asemenea clasamente? Este, dar Maurice Nadeau nu ezită să tranșeze când e vorba de preferințele sale literare.

Făcând suma deciziile estetice și trăgând linie, vedem că numărul cărților și autorilor, cu adevărat importanți pentru literatura secolului XX, este infinit mai mare, în această ierarhie, decât numărul autorilor față de care, dintr-un motiv sau altul, criticul este reticent... Cum s-a văzut în cazul Camus, Malraux, Céline, reticența vizează cu precă-

dere omul care scrie, mai puțin opera ca atare... Un bilanț, așadar, pozitiv. Un bilanț și, cum am marcat de mai multe ori în acest eseu, o devoțiune impresionantă pentru literatură. Ajuns la vârsta patriarhilor și continuând cursa, Maurice Nadeau mărturișește că nu se gândește încă să se retragă: *nu-l interesează decât cărțile... Nimic altceva decât cărțile. Nu-i meloman, îi place să joace șah, dar, fiind un slab jucător, nu-și găsește ușor partener; îi place pictura, dar nu are vocație. Harul lui este de cititor; în fapt, nu-i vorba de un dar (har), ci de o pasiune...* O pasiune, putem adăuga, pe care o cultivă și o însoțește cu o putere de dăruire uluitoare.

*

Din lista de preferințe literare, rețin faptul că lui Maurice Nadeau îi plac *spiritele detonatoare*, acelea care tulbură canoanele, modelele acceptate și instituționalizate. Criticul (*troțhist* în tinerețe, participant la mișcarea de rezistență, om de stânga) este și el, în felul său, un spirit detonator. După Sade și Miller, pe care i-a reabilitat estetic, vine rândul lui Jean Genet și Céline inacceptați la un moment dat de marele public, din rațiuni diferite. Céline pentru atitudinea lui politică din anii războiului, Genet pentru morala lui scandaloasă. Un scriitor aproape clandestin, în 1951, când Maurice Nadeau scrie despre el în *Combat*, cu toate că el fusese recunoscut de Cocteau, Jean Paulhan, François Mauriac, Sartre... Acesta din urmă a scris ceva mai târziu o carte întreagă despre „Sfântul Jean Genet”, pușcăriaș, pederaș, autor pornografic... Ne găsim însă în 1951, când Genet nu-i, repet, un nume pentru marele public. Criticul încearcă să-l justifice estetic, justificând mai întâi moral pe prozatorul care scrisese că „Le Mal est la Virilité” și că se străduiește să construiască o morală a frumosului și a binelui pe o morală a răului... Criticul acceptă justificarea și justifică, la rândul său, estetic opera care-și propune acest mesaj. Vorbește, în consecință, despre „partea nocturnă” a operei, de ceremoniile erotice, de homosexualitatea care se însoțește în această proză impură și densă cu viziunile candidă și, cu adevărat, cu fantasmele sacralității... El [Genet] transformă abjecția, zice în final, Nadeau, „în

materie incoruptibilă, delicată și prețioasă”... Criticul avansează, și în acest caz, un termen imprudent: „excepțional”. Imprudent, dar corect...

Un caz special (toate cazurile sunt, la drept vorbind, speciale în literatură) este Céline. Special din două motive cel puțin: 1) prin stilul, viziunea și limbajul prozei sale și 2) pentru că omul care a scris-o a manifestat, în pamfletele sale din anii '30 și din timpul războiului, o atitudine pronazistă și o feroce atitudine antisemită, xenofobă... Om de stânga (varianta troțkistă), Maurice Nadeau trebuie să înfrângă idiosincraziile sale pentru a analiza obiectiv și a judeca drept opera acestui mare scriitor detestabil. O face, trebuie să spun, în chip exemplar în articolul din *Les Lettres Nouvelles* din 1957... (moment în care Céline încerca să fie acceptat de opinia publică franceză sau, mai bine zis, când unele spirite lucide se străduiau să convingă o opinie publică refractară față de „colabos” că opera literară nu trebuie să suporte la infinit păcatele morale și ideologice ale omului ce a scris-o!). Spunând ce trebuie despre ideologia omului public, criticul trece repede la romanul care, zice el, îi taie și „azi (1953)” răsunarea cărții în rețete: *„voyage au bout de la nuit* este „un strigăt de oroare, un nu organic aruncat în fața acestei lumi de asasini”... Criticul onest trebuie să învingă în el ideologul incoruptibil care are suficiente motive pentru a-l repudia pe intolerantul, absurdul, inconstientul Céline... Repliere inteligentă, judecată estetică dreaptă. Creatorul lui Ferdinand este izbăvit de opera lui: „În *Voyage*, a vrut să prezinte în acțiune «răutatea universală»”. Oriunde se află, Ferdinand sau purtătorii săi de cuvânt, «dublurile» sale, Bardamu și Robinson, sunt expuși ferocității oamenilor: în război, în Africa, în America, în sordida periferie pariziană. Ei trebuie să primească mereu lovituri, să numere loviturile pe care le trage vecinului. Trăiesc în mijlocul «violentei extreme». A da dovadă de mândrie, de demnitate, de curaj, înseamnă să te condamni la moarte. Pentru a-ți salva pielea trebuie, dimpotrivă, să minți, să înșeli, să te arăți foarte laș. Umanitatea arată o selecție inversă: sus, se află cei vicleni și feroci sprijii-

niți pe și ordine după imaginea lor, la mijloc, cei șireți și lași, când victime, când călăi, iar la bază gloata țărilor ispășitori, a torturaților, a celor asasinați. Această ordine este imuabilă. Ea nu poate fi nicicum schimbată, inversată. Este într-adevăr bazată pe o realitate care nu a putut fi transformată de-a lungul mileniilor: natura însăși a omului, natura sa profundă, instinctivă, biologică, care-i comandă să aservească, să distrugă, să ucidă, dacă vrea să continue să trăiască. Să-l iertăm pe Ferdinand: el încearcă să scape din acest infern, ca să se salveze și, în același timp, să refuze complicitatea la crimă.”

*

Revin la *omul Maurice Nadeau* deja un mit, cum am zis, al criticii de întâmpinare franceze, un simbol al longevității intelectuale și al pasiunii (o pasiune, aș zice, luminoasă și creatoare, pasiune de *accoucheur* responsabil pentru literatura care tocmai se naște. Îmi dau seama, acum, când îi recitesc confesiunile (foarte discrete, repet, când este

vorba de viața lui intimă) și comentariile critice, că Maurice Nadeau se trage, moralmente, din stirpea lui Sainte-Beuve. De 80 de ani el pândeste și ajută, ca o *moașă* destoinică și neobosită, ca opera să iasă din uterul spiritului creator și să-i dea drumul, vie, în lume. Nu-i extraordinar? Nu-i, așa că, văzând exemplul său, merită să faci, în continuare, critică literară?, chiar dacă lumea în care trăim nu mai consideră literatura o valoare esențială în societatea și în existența omului? Ce-i curios, este că, citind număr de număr *jurnalul public* din *La Quinzaine littéraire*, n-am observat că Maurice Nadeau să suferă de ceea ce suferă, de regulă, criticii literari: *răul de literatură*. Cum face sau ce face, mă întreb, pentru a evita această imensă *greață* de cărți ce ne cuprinde atunci când ne petrecem prea mult viața printre cărți? Este secretul acestui spirit viu, extraordinar de viu care este, la o sută de ani de la naștere, legendarul, miticul Maurice Nadeau, prietenul nostru... Este, poate, secretul longevității sale frumoase și demne...